

MÚSICA I PODER: EL CAS DE MOZART

Jaume Radigales

Les relacions entre l'art i el poder han impregnat gran part de la història cultural d'Occident. En el terreny musical, la figura de W.A. Mozart marca un punt d'inflexió entre l'artista servent i l'artista lliure. Això va condicionar inegablement la seva producció, especialment la litúrgica, durant el període viscut i treballat a la ciutat de Salzburg.

153

La figura de l'artista en ple segle XVIII, abans de la Revolució Francesa, era la d'un criat al servei d'un amo o d'un senyor, amb un estatus social més o menys feudal. Així, el músic, el pintor o el poeta esdevenien protegits per un aristòcrata que gaudia, de manera gairebé exclusiva, de les habilitats de l'artista en qüestió. La relació podia ser plàcida o tèrbola, depenent de les exigències d'un o altre personatge. El cert, però, és que les obres d'art que se'n derivaven resultaven estar lligades sempre a una inqüestionable institució poderosa.

Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791) va néixer a Salzburg, on el seu pare, Leopold, exercia el càrrec de mestre de capella de la catedral i vicemestre de la cort, primer violinista i un dels compositors de la capella arquebisbal de la ciutat. Allunyat de la capital imperial, Viena, el príncep arquebisbe exercia un poder gairebé autocèfal respecte de la cort de la gran ciutat. Salzburg comptava, en temps de Mozart, amb una capella al servei del príncep que constava d'un centenar de músics¹. La seva funció era la de tocar

¹ PAUMGARTNER, Bernhard: *Mozart*. Madrid: Alianza Música, 1990.

en qualsevol esdeveniment, ja fos de caràcter sacre (els oficis a la catedral, des de misses fins a vespres, passant per motets, sonates "all'epistola", ofertoris, etc.) o palacial (marxes, recepcions o fins i tot amenitzar banquets), amb una consideració social semblant a la dels lacais, cotxers o encarregats de les quadres.

Durant els quinze primers anys de la seva vida, els Mozart estigueren al servei del príncep arquebisbe Christoph Siegmund, comte de Schrattenbach, home de tracte afable i extremadament tolerant, que possibilità sense grans impediments els viatges de formació que Mozart emprengué amb el seu pare per gran part d'Europa. La seva mort, el 16 de desembre de 1771, féu pujar, el març de l'any següent, la fosca figura de Hieronymus, comte de Colloredo, en honor de l'elecció del qual el jove Wolfgang Amadeus estrenà la seva serenata teatral *Il sogno di Scipione* KV 126, obra de tall netament al·legòric que cantava les virtuts -falsament profètiques- del nou arquebisbe, en relació amb la justícia i de la magnanimitat que mai no el caracteritzarien.

Mozart i Colloredo

154

Colloredo es podria definir com un "escanyapobres" de sistema feudal, malgrat la seva afecció a Voltaire. Fou sempre un dels màxims representants d'un despotisme il·lustrat que, malgrat començar a fer aigües, feia el mateix mal de sempre. En la postdata que Leopold Mozart escriu al seu fill a la carta del 9 d'octubre de 1777, li fa saber que "Haydn no ha rebut més que 6 tàlers bavareesos de part de l'arquebisbe per la seva bella música. (*Che generosità!*)"². Es refereix a Michael Haydn, músic de la cort de Salzburg (com Leopold i com Wolfgang) i germà del cèlebre Franz Joseph.

El caràcter absolutista del príncep arquebisbe el fa un personatge antipàtic i funest per a la trajectòria incipient del jove Mozart, que vol fugir irremissiblement de Salzburg, ciutat massa provinciana per al seu talent i que li és sinònim de Colloredo.

El tracte humiliant del príncep eclesiàstic cap als seus súbdits era la nota constant de les seves relacions, com ho deixa entreveure de nou Leopold quan escriu a Wolfgang, que en aquell moment

² MOZART, W.A.: *Correspondance*. Vol. II. París: Flammarion (Harmoniques), 1987, p. 56.

(1778) és a punt d'entrevistar-se a París amb el comte Grimm:

He anunciat que li faries saber les cuites i menyspreus a què ens sotmet l'arquebisbe. (...) Aquest estaria encantat de sentir a dir que els nostres assumptes van malament i poder-se'n riure, poder-se'n burlar³.

I no cal anar tan enllà: el mateix Leopold escrigué en aquests termes a Colloredo en una demanda feta entre l'11 i el 27 d'agost de 1778, en la qual sol·licitava el càrrec de mestre de capella mantenint el mateix sou que rebia com a vicemestre:

Vostra Gràcia Principesca!

Molt Honorat Príncep del sacre-Imperi Romà!

Graciós Príncep i Senyor!

Em prostro humilment als peus de Vostra Gràcia Principesca, i com que el mestre de capella ens ha deixat per a l'Eternitat i aquest darrer, Lolli, no atenyia més que un salari de vicemestre de capella, Vostra Gràcia Principesca ha tingut igualment l'honor de saber que estic des de fa 38 anys al servei de l'Arquebisbe, des de 1763 com a vicemestre de capella, i que al llarg d'aquests 15 anys he complert la gran part dels meus serveis, gairebé tots, sense que se me'n pugui fer retret, i continuo fent-ho, tot encomanant-me humilment a Vostra Gràcia Principesca i restant, amb la submissió més total,
de Vostra Gràcia Principesca
el meu graciós Príncep
i Senyor
el molt devot i obedient servidor
Leopold Mozart⁴.

155

En un altre estat de coses, Colloredo era indubtablement conscient de la vàlua de Wolfgang, tot i que mai no el va respectar ni humanament ni com a artista. El seu instint rebel, la seva joventut, les seves mires cap al món del teatre (Viena) fomentaren una aversió que fou testimoniada públicament. En ocasió de l'estrena, a Munic, de *La finta giardiniera*, Leopold escrigué a la seva esposa des de la capital bavaresa el 18 de gener de 1778:

Imagina't el neguit de S. Gr. el nostre Príncep quan ha hagut d'escoltar l'entorn del príncep elector i tota la noblesa cantar les lloances de l'òpe-

³ MOZART: Op. cit. (II), p. 293.

⁴ MOZART: Op. cit. (II), p. 60.

ra, i recollir les caloroses felicitacions que tots li presentaven. Estava tan empipat que no ha sabut respondre més que inclinant el cap i alçant les espatlles⁵.

Dos anys després, novament Leopold escrigué --en aquest cas al seu propi fill-- des de Salzburg, el 4 d'octubre de 1777, en ocasió d'una visita que el comte Firmian féu a l'arquebisbe:

Quan [Firmian] visità l'arquebisbe, aquest li digué: *ara tenim un músic menys*. Ell respongué: *Vostra Gràcia Principesca ha perdut un gran virtuós*. - *Per què?*, preguntà el príncep:-- resposta: *és el més gran pianista que mai a la vida no hagi escoltat. Al violí ha prestat bons serveis a Vostra Gr., i era un bon compositor*. El príncep guardà silenci i no pogué respondre res⁶.

En un altre moment, el 20 d'abril de 1778, Leopold escriu al seu fill sobre la seva esperança que l'òpera projectada per a ser composta a París (*Alexandre et Roxanne*, que mai no veié la llum) agrades, per tal de "llegir-ne ben aviat alguna cosa als diaris. Això emparia finalment l'arq[uebisbe]".⁷

156

Mozart, però, mai no es va prendre seriosament la figura de Colloredo. Per això són freqüents les seves referències al *Gran Muftí*, com és el cas del fragment següent, pertanyent a una carta que, des de Wasserburg, envia al seu pare el 23 de setembre de 1777:

Demanem al papà que vetlli per la seva salut, que no surti gaire, que no es busqui maldecaps, que rigui, que estigui content i de pensar sempre, com nosaltres i ben joiosament, que el Mufti H[hieronymus]. C[olloredo]. és un banyut, però que Déu és compassiu, generós i caritatiu⁸.

La broma no va agradar a Leopold, que el 23 de setembre recrimina des de Salzburg el seu fill ("no escriguis més rucades com la del Mufti"⁹).

El tracte humiliant va arribar a extrems insospitats. A mitjan 1777, Mozart volia fer un llarg viatge amb el seu pare, que el duria a París. Colloredo no havia donat a Leopold el permís per viatjar i

⁵ MOZART: *Op. cit.* (III), p. 60.

⁶ MOZART: *Op. cit.* (I), p. 368.

⁷ MOZART: *Op. cit.* (II), pp. 49-50.

⁸ MOZART: *Op. cit.* (II), p. 298.

⁹ MOZART: *Op. cit.*, (II), p. 28.

Wolfgang el sol·licità en un document en què entreveiem una certa rebel·lia en el caràcter (Mozart tenia aleshores vint-i-un anys), i fins i tot lliçons de moralina teològica, amb la cita que Mozart (un músic) fa a Colloredo (un príncep de l'església) de l'evangeli dels talents. Aquest to impertinent, d'altra banda tan propi de les missives de Mozart a l'arquebisbe, seria definitiu a l'hora de la ruptura entre ambdós, quatre anys després. Finalment, i tornant als fets, Leopold no pogué viatjar amb el seu fill i ho féu la mare, que, per cert, moriria a París el juliol de l'any següent. El document en qüestió, que val la pena de transcriure en la seva totalitat, és el següent:

Salzburg, 1 agost 1777¹⁰

A Sa Gràcia Principesca

el molt noble Príncep del Sacre Imperi rom., i molt graciós

Sobirà Senyor nostre!

No podria importunar la Vostra Gràcia Principesca per una descripció detallada de la nostra trista situació. El meu pare l'ha exposada molt humilment en tota la seva veritat a la Vostra Grandesa, amb honor i consciència, amb la demanda que Us féu el 14 de març d'aquest any. Amb tot, la decisió favorable de Vostra Gràcia Principesca no ha arribat, tal com esperàvem, i el meu pare hauria demanat, el mes de juny, molt humilment a Vostra Grandesa, de voler-nos donar l'autorització d'absentar-nos per un viatge d'uns quants mesos, per tal d'alleujar una mica la nostra situació, si no hagués plagut a Vostra Gràcia d'ordenar que els músics estiguessin a disposició de l'estada de Sa Majestat l'Emperador. Més tard, el meu pare ha reiterat molt humilment la seva demanda, però la Vostra Gràcia Principesca l'ha rebutjada, remarcant que jo estava --jo, que no faig més que un mig servei-- en disposició de viatjar tot sol. La nostra situació esdevé apressant i el meu pare es decidí a deixar-me marxar sol. Però heus aquí que Vostra Grandesa Sereníssima es dignà encara a emetre algunes objeccions. Molt graciós Sobirà, Senyor nostre! Els pares s'esforcen per tal que llurs fills puguin guanyar-se per si mateixos el pa; ho fan per llur interès i pel de l'Estat. Com més talents de Déu han rebut els fills, més n'han de fer ús per millorar la seva situació i la dels seus pares, per ajudar-los i vetllar pel propi millorament i llur esdevenidor. L'Evangeli ens ensenya que cal fer fructificar els talents rebuts. Sóc, doncs, amb tota consciència, deutor davant Déu de tot el mal que el meu pare ha sofert per a la meva educació, sense descans i a totes hores. He d'emprar totes les meves forces per alleujar la seva càrrega i subvenir

¹⁰ MOZART: *Op. cit.* (III), p. 378-379.

a les meves necessitats, així com a les de la meva germana, ja que m'enutjaria que hagués passat tantes hores al piano sense haver-ne pogut treure profit.

Vostra Gràcia Principesca s'avindrà, doncs, a autoritzar-me demanar-Li molt respectuosament el meu comiat. Estic obligat a fer-ne ús abans de la propera tardor per no haver-me d'exposar al mal temps dels mesos d'hivern que li són propers. Vostra Gràcia Sereníssima no prendrà malament la meva humil petició, ja que fa tres anys, quan vaig demanar autorització per anar a Viena, Vostra Gràcia va dignar-se a refusar-me-la, tot dient que jo no havia d'esperar res d'aquell lloc i que faria millor de provar sort fora. Agraïxo molt respectuosament a Vostra Gràcia Sereníssima tots els alts favors que m'ha testimoniats, i amb l'esperança fanguera de poder servir amb més èxits Vostra Gràcia Principesca en edats més madures, m'encomano a la Seva alta benvolença i gràcia.

De Vostra Grandesa Sereníssima,
el meu molt Graciós Príncep i Senyor,
el molt humil i molt obedient
Wolfgang Amade [sic] Mozart.

La música sacra mozartiana sota el poder de Colloredo

El meu pare és mestre de capella a la catedral, la qual cosa em permet d'escriure tant com vull per a l'església. Per contra, ja fa 36 anys que és al servei d'aquesta cort i sap prou bé que aquest arquebisbe no pot ni vol veure gent gran; per tant, no serveix molt a la cort i s'ha abocat a la literatura, que ha estat sempre el seu estudi predilecte. La nostra música d'església es bastant diferent de la d'Itàlia, sobretot perquè una missa que compregui Kyrie, Gloria, Credo, Sonata all'Epistola¹¹, Ofertori o Motet, Sanctus i Agnus Dei --fins i tot si és la més solemne, quan la celebra el príncep-- no ha de durar més de 3 quarts d'hora¹².

Qui escriu aquestes paraules és un Mozart de vint anys, que el 4 de setembre de 1776 adreça una enyoradissa carta al seu antic mestre de Bolonya, el pare Giovanni Battista Martini. Colloredo, doncs,

¹¹ Peça breu, normalment amb forma sonata i escrita habitualment per a dos violins, violoncel i orgue, que es tocava entre l'epístola i l'evangelí. També és coneguda amb el seu nom alemany (*Kirchensonate*).

¹² MOZART: *Op. cit.* (I), pp. 378-379.

era amant de la brevetat, però si hem de fer cas de la tipologia estilística de les obres sacres escrites per Mozart durant la seva estada a Salzburg al servei de l'obscur arquebisbe, es pot veure una perfecta rigidesa, brevetat i pompa. Aquestes eren pròpies d'una música que, com bé ha definit Pere-Albert Balcells, "d'una banda, havia de servir per enaltir i glorificar el poder; d'altra banda, havia d'establir uns patrons de sensibilitat lúdica, superficial i hedonista que allunyés la societat de qualsevol temptació sentimental o emocional"¹³.

No és hora, ara, de valorar l'estètica o el sentiment pregon de la religiositat de les obres que Mozart escriu sota el poder de Colloredo. Els estudis pertinents ja hi han dit la seva, amb més o menys fortuna¹⁴. Tampoc no parlarem aquí de la fingida devoció que, segons Hildesheimer, impregna *tota* l'obra sacra mozartiana¹⁵ (la francmaçònica també? I l'*Ave verum* KV 618?). El que ens interessa és, d'una banda, veure que hi ha una desproporció numèrica entre les obres per a l'església que Mozart escriu a Salzburg i les que escriu a Viena. I, de l'altra, observar que l'estètica d'una ciutat a l'altra ha canviat, fruit de la maduració humana del músic, però també de la seva llibertat com a home.

159

Deixant de banda les obres que Mozart escriu durant el seu servei per a l'arquebisbe Schrattenbach, la producció sacra del músic entre 1772 i 1781 inclou 43 obres enfront de les 4 realitzades entre 1782 i 1791 a Viena. Al servei de Colloredo, Mozart escrigué 12 misses, 3 lletanies, 2 vespres, 1 "Dixit" i "Magnificat", 14 sonates "all'epistola" i 11 peces breus entre "Kyries", "Regina Coeli", ofertoris, motets i graduals. A Viena, deixant al marge la producció francmaçònica (de tall espiritual però de finalitat aliena a la marcada per a la litúrgia catòlica), el corpus sacre de Mozart es redueix a una missa inacabada (en do menor KV 427/417a), la cantata *Davidde penitente* (a partir de fragments de la missa en do menor), el motet *Ave verum corpus* KV 618 i el *Requiem* igualment inacabat (KV 626).

¹³ BALCELLS: Pere-Albert: Autoretrat de Mozart. Barcelona: La Campana, 1997, p. 156.

¹⁴ En aquest sentit, destaquen, per la seva precisió i encert, les obres de DE NYS, Carl: *La musique religieuse de Mozart*. Paris: P.U.F. (Col. "Que sais-je?"), 1982 i KÜNG, Hans: *Mozart. Spuren der Transzendenz*, que coneixem en la seva versió italiana (Mozart. Tracce della trascendenza. Brescia: Queriniana, 1992).

¹⁵ HILDESHEIMER, Wolfgang: *Mozart*. Madrid: Javier Vergara, 1982.

La notòria desproporció obeeix, de ben segur, a l'afany de llibertat que impregna el Mozart de Viena, que no vol saber res de capelles arquebisbals. La mateixa missa en do menor és una obra escrita amb un criteri certament poc ortodox: si les misses salzburgueses duraven, musicalment, uns vint minuts, l'obra inacabada s'apropa a l'hora d'audició en concerts o gravacions discogràfiques. A més, hi ha una extensió considerable de fragments habitualment menys elaborats, com el "Laudamus te" o el "Quoniam" del "Gloria". Per no parlar de la instrumentació del Requiem, que incorpora trombons o "corni di bassetto", elements gens freqüents en la música sacra de finals del segle XVIII.

El Mozart home, músic i més o menys religiós traspua llibertat en la seva producció vienesa. Les convencions segueixen, però la maduració és un fet en un personatge deslligat del poder eclesial i, fins i tot, paternal. I és que no seria just concloure aquest apartat sense citar el fet que la mort de Leopold Mozart (1787) a la gairebé oblidada Salzburg, condicionaria un seguit d'obres allunyades ja de l'esperit poc lliure de les etapes anteriors.

L'adveniment del músic lliure

Mozart sempre havia volgut fugir de Salzburg per tal de trobar el seu lloc com a *Kapellmeister* en qualsevol ciutat important. En aquest sentit, Munic i sobretot Viena (aquesta darrera pel teatre) van ser sempre en el seu punt de mira. A tot això, s'hi oposava Colloredo, i la situació es va fer insostenible per a un jove músic massa conscient de la seva vàlua i de l'admiració llaminera que exercia en totes les corts que l'havien rebut, amb els braços més o menys oberts, des de la seva infantesa.

Seria, però, un error pensar que Mozart volia alliberar-se absolutament del servei de cap senyor¹⁶. De fet, quan el músic passa a Viena, es posa de seguida a disposició de la cort imperial, per a la qual treballaria en encàrrecs propis de palau (dances, música de cort) o bé en òperes d'encàrrec (*El rapte al serrall*, *La clemenza di Tito*). El càrrec desitjat pel músic, el de mestre de capella exclusiu, mai no arribaria, i la subsistència vienesa de Mozart es deu als concerts per subscripció i encàrrecs de particulars, a més de les coman-

¹⁶ En aquest sentit, el punt de partença d'Elias no sempre és encertat. Cfr. ELIAS, Norbert: *Mozart. Sociología de un genio*. Barcelona: Península (Ideas), 1991, p. 38-46.

des de la francmaçoneria o dels teatres de Praga (*Don Giovanni*) i dels suburbis de la capital imperial (*La flauta màgica*). Per tot plegat, la llibertat mozartiana cal posar-la sempre entre cometes. El que és un fet cert en la música de Mozart és una desvinculació -- per la genialitat de la seva personalitat- dels poders estilístics i del sistema organitzatiu del moment, tot i que això havia de reportar al compositor alguns disgustos quan, a partir de 1787, deixaria de ser l'atracció musical de la capriciosa Viena del moment. En tot cas, és interessant analitzar el procés de desvinculació de la cort salzburguesa.

Tot i que el comiat definitiu de Mozart de la cort arquebisbal de Colloredo s'esdevindria el mes de maig de 1781, les tensions comencen a ser notòries mig any abans. És així com la carta que el jove músic adreça al seu pare des de Munic, el 16 de desembre de 1780, deixa veure una voluntat d'abandonar Colloredo ("espero amb joia que m'escrigui que no em necessita més"¹⁷).

Durant l'estada que, el 1781, l'arquebisbe féu a Viena, l'acompanyava la seva cort. L'ocasió es presentava propícia per tal que Wolfgang demanés l'"asil polític" a l'emperador. No fou així, però Colloredo tornaria a Salzburg sense el seu millor músic, que es quedaria a la capital. Abans del trencament, les humiliacions se succeïren una darrera l'altra. Mozart es reprimeix, tot i la seva voluntat de "donar un cop de puny a l'arquebisbe"¹⁸. Malgrat tot, la intenció de demanar la seva dimissió és ferma. La tempesta descarregà definitivament el 9 de maig de 1781, quan Mozart escriu al seu pare sobre el que li acaba de passar:

M'hi presento, doncs, i el que em diu és: *Arg*: I, doncs, quan se'n va aquest noi?- Jo: volia marxar [cap a Salzburg] aquesta nit, però no hi ha lloc. Aleshores, de sobte m'ha dit que jo era el més gran brètol que coneixia, que ningú no el servia tan malament com jo i que em recomanava que marxés el mateix dia, altrament escriuria els seus per tal que em retinguessin el salari. Era impossible respondre, estava talment fet una brasa encesa, i jo escoltava calmos. M'ha mentit a la cara tot dient-me que tenia 500 fl. de sou. M'ha tractat de bergant, de brètol, de cretí... oh, no us ho escriuré pas tot. Finalment, quan la sang em bullia massa, li he dit: Vostra Gràcia no està satisfeta amb mi? - Què, m'amenaces?!, cretí,

¹⁷ MOZART: *Op. cit.* (III), p. 175.

¹⁸ Carta de Wolfgang a Leopold, Viena 4/IV/1781, a MOZART: *Op. cit.* (III), p. 211.

oh, cretí! Aquí hi ha la porta, no vull saber res d'un tal miserable marrec.-
I bé, he dit jo, ni jo de vós!¹⁹.

Un mes després, quan la dimissió ja era un fet oficialitzat, el comiat de Mozart a la cort de Colloredo va tenir la seva resposta física, amb la tristament cèlebre puntada de peu al cul del músic, a càrrec del comte Arco. El regust de tot plegat és ben explícit en una carta que Mozart escriu, des de Viena, al seu pare el 12 de juliol de 1782:

No tinc cap ganes de veure Salzburg o l'arquebisbe. Si ens retrobéssim en un altre lloc, qui restaria enganyat? *l'arquebisbe i no pas vós*. Suposo que no cal que us digui el poc que em preocupa Salzburg, i encara menys l'arq. i com m'emprenyen l'un i en l'altre i que en ma vida mai no se m'a-cudiria d'anar-hi a propòsit si no hi sou vós o la meva germana²⁰.

Mozart va veure el cel obert durant els primers mesos d'allibera-ment vienès: la cort el rebia amb una certa simpatia, els encàrrecs començaven a ploure i els jocs amorosos amb Constanze Weber eren correspostos (s'hi casaria poc més d'un any després), i per això escriu al seu pare el 19 de maig de 1781: "Si la diversió consisteix a alliberar-se d'un príncep que no us paga i que us explota fins a la mort, aleshores és cert: em diverteixo"²¹.

El divertiment, però, no duraria gaire, ja que el poder a Viena s'exercia també damunt dels músics, tot i que més subtilment. El mateix Beethoven, considerat el primer músic nascut "lliure", en seria un bon testimoni.

Abstract

The relationship between art and power has been greatly present in the cultural history of the Western world. In the field of music, the figure of W.A. Mozart represents a turning point between the servant artist and the free artist. This undoubtedly had an impact in his production, especially the liturgical one, during the period he lived and worked in the city of Salzburg.

¹⁹ MOZART: *Op. cit.* (III) p. 218.

²⁰ MOZART: *Op. cit.* (IV), p. 101.

²¹ MOZART: *Op. cit.* (III), p. 225.